

SHUKUR XOLMIRZAYEV HIKOYALARIDA BADIY DETAL VA TASVIR OB'EKTIVLIGI MASALASI

To`xteyeva Shaxzoda Omon qizi
Termiz davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston xalq yozuvchisi Shukur Xolmirzayev hikoyanavislik mahoratining fundamental tamoyillari, xususan, badiiy detalning matn qurilmasidagi funksional vazifalari kompleks tahlil qilingan. Tadqiqotda adibning "Notanish odam", "Ko'ngil", "O'zbek bobo" kabi turli davrlarda yaratilgan asarlari asosida detalning qahramon xarakterini ochish, peyzaj va interyer tasvirini individuallashtirish hamda asarning umumiy falsafiy konsepsiyasini yuzaga chiqarishdagi o'rni yoritilgan. Muallif Shukur Xolmirzayev uslubiga xos bo'lgan tasvir ob'ektivligi va "quyug' detallashtirish" tamoyillarini Abdulla Qahhor an'analari bilan qiyoslagan holda, adibning milliy ruhni ifodalashdagi o'ziga xos yo'sinini dalillaydi. Shuningdek, maqolada mustaqillik davri hikoyalarida janr hajmining kengayishi natijasida detallarning zanjirsimon bog'lanishi va ularning estetik yukining ortishi masalalari ilmiy muomalaga kiritilgan.

Kalit so'zlar: Detal, badiiy mahorat, hikoya, peyzaj, portret, interyer, Shukur Xolmirzayev, Abdulla Qahhor, tasvir ob'ektivligi, milliy ruh.

O'zbek adabiyoti, xususan, hikoyachilik janri taraqqiyotini Abdulla Qahhor va Shukur Xolmirzayev siymolarisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Har ikki ijodkor ham kichik epik janrning imkoniyatlarini yuksaltirish, asar matnida har bir so'z va detalning o'z o'rnida bo'lishiga erishish borasida ulkan ishlarni amalga oshirganlar. Shukur Xolmirzayev o'zining ellik yillik ijodiy yo'lida qissa, roman va dramalar yaratgan bo'lsa-da, o'zini birinchi navbatda hikoyanavis deb bilar va umr bo'yi ushbu shaklga sodiq qoldi.

Yozuvchi ijodining o'ziga xosligi — uning tasvirda kam gapirib, ko'p ma'no berishga intilishida ko'rinadi. U hikoyalarida voqeaga deyarli aralashmaydi, mualliflik izohidan qochadi va asosan qahramonlarning o'ziga so'z beradi. Bu uslub adabiyotshunos Odil Yoqubov tomonidan quyidagicha ta'riflangan edi: *"Shukur Xolmirzayev tasvirni juda quyug' detallashtiradi, o'zi go'yo aralashmaydi... Siz o'qimaysiz, go'yo kartina tomosha qilasiz"*.

Detal — badiiy tasvirdagi muayyan bir kichik bo'lak (uzv) bo'lib, asar qurilmasini yuzaga keltirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shukur Xolmirzayev hikoyalarida detallar bir necha yo'nalishda namoyon bo'ladi:

1. Peyzaj (Tabiat tasviri)

Yozuvchi tabiatni shunchaki fon sifatida emas, balki asar g'oyasining uzviy qismi sifatida tasvirlaydi. "Ko'ngil" hikoyasida qishga xos detal: *"Bu yerda tuman bor edi. Shuning uchun qor siyrak va yumshoq yog'ardi"* tarzida beriladi. Bu yerda tuman tufayli qorning yumshoq yog'ishi o'quvchi ko'z o'ngida aniq manzara hosil qiladi. "Bir ko'rgan tanish" hikoyasidagi *"sap-sariq barglarni qisir-qisir bosib"* yurish detali esa voqeaning kuz faslida kechayotganini obrazli ifodalaydi.

2. Portret va Inson ruhiyati

Adib portret yaratishda ham kontrastli detallardan ustalik bilan foydalanadi. "Notanish odam" hikoyasidagi qahramonning *"qirg'iz bashara, lekin qoshlari quyuq"* deya tasvirlanishi uning o'ziga xos qiyofasini gavdalantirishga xizmat qilgan. Shuningdek, qahramonlarning harakatlari orqali ularning ichki dunyosi ochiladi. Masalan, o'sha hikoyada notanish kishining yomg'ir ostida shox-shabba terishi — uning kuzatuvchan, tajribali va insonparvar ekanligidan dalolat beradi.

3. Interyer (Xona tasviri)

Xolmirzayev asosan tashqi tasvirga (peyzajga) moyil bo'lsa-da, zarur o'rinlarda interyer detallaridan mahorat bilan foydalanadi. "Ko'ngil" hikoyasida pechka, ko'rpacha va po'stak tasviri o'zaro birlashib, qishki qishloq xonadonining muhitini yaratadi. *"Muzlab tarashaday bo'lib qolgan shim"* detali esa qahramonning tog'da og'ir sharoitda ov qilganini aniqlashtiradi. Shuningdek, po'stak detali milliy-maishiy hayot tarzining (ovchilik va chorvachilik muhiti) o'ziga xos belgisidir.

Maqolada asosiy e'tibor qaratilgan "Notanish odam" (1960) hikoyasidagi detallar zanjiri asar konsepsiyasini yuzaga chiqaradi. Hikoyadagi:

- *"Shuvoq isi aralash tutun";*
- *"Nam shuvoq hidi";*
- *"Cho'ldan ko'tarilgan bulut"* kabi detallar yagona strukturani hosil qiladi.

Ayniqsa, "cho'ldan ko'tarilgan bulut" detali eng muhim uzvdir. Tajribasiz yosh ovchi (roviy) bu bulutga ahamiyat bermaydi va yomg'irda qolib ketadi. Kamardagi tajribali kishi esa bu detal orqali ob-havoni aniq bashorat qiladi, bu esa uning xalq donoligini o'zida jamlagan inson ekanini ko'rsatadi.

Mustaqillik davriga kelib, Shukur Xolmirzayev hikoya janrining hajmini kengaytirish borasida dadil tajribalar qila boshladi. Sayyora Xolmirzayeva ta'kidlaganidek, adibning so'nggi hikoyalari hajm va niyat ko'lami jihatidan qissa darajasiga ko'tarilgan.

"O'zbek bobo" hikoyasida (192 sahifa) detallar yanada batafsillashgan. Masalan, qarovsiz bog'dagi peshayvon tasviri: *"yemirilib-uvalanib tushgan supalar"*, *"chumchuq inlaridan osilib yotgan xas-xashaklar"*, *"qorayib ketgan bo'yra"* va

"sichqonlar chiqargan ho'l tuproq" detallari orqali tushkunlik va qarovsizlik ruhiyati juda kuchli tasvirlangan.

Shuningdek, hayvonlar harakati bilan bog'liq detallar ham diqqatga sazovor:

1. Sigirning "fashsh" etib nafas olishi;
2. Tanish mol va tezak hidi;
3. Sigirning tumshuqlari tuproq va chang bo'lgani. Ushbu "zanjirsimon" detallar majmuasi tasvirning hayotiy haqqoniyligini maksimal darajaga ko'targan.

Shukur Xolmirzayev o'zbek hikoyachiligini yangi bosqichga olib chiqqan san'atkordir. Uning ijodida detal shunchaki tasvir vositasi emas, balki asar kompozitsiyasini ushlab turuvchi, qahramon xarakterini ochib beruvchi va tasvir ob'ektivligini ta'minlovchi fundamental unsirdir. Yangi va betakror obrazlar yaratish, milliy ruhni detallar orqali ifoda etish yozuvchi mahoratining eng yorqin qirralaridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. Sh. Xolmirzayev. Saylanma. 1-jild. – T.: "Sharq", 2013.
2. Sh. Xolmirzayev. Saylanma. 3-jild. – T.: "Sharq", 2013.
3. B. Shukurova. "Shukur Xolmirzayev hikoyalarida xarakterlar talqini". Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Jizzax, 2021.
4. Mirvaliyev S. O'zbek adiblari. – T.: "Yozuvchi", 2000.
5. Karimov N. va b. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. – T.: "O'qituvchi", 1999.